

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Олеся Гончара**

САЛІЙ АНАТОЛІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 1 (091) : 165.61

**ВІРА ЯК ГНОСЕОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ
В ФІЛОСОФІЇ МАРТИНА БУБЕРА ТА ЛЕВА ШЕСТОВА**

Спеціальність 09.00.05 – історія філософії

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Дніпропетровськ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії та соціально-політичних дисциплін Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка МОН України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор

Аляєв Геннадій Євгенович

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, завідувач кафедри філософії та соціально-політичних дисциплін.

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор

Петрушов Володимир Миколайович,

Українська державна академія залізничного транспорту (м.Харків), професор кафедри філософії та соціології;

кандидат філософських наук, доцент

Вершина Вікторія Анатоліївна,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, доцент кафедри філософії.

Захист відбудеться «23» квітня 2010 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.051.11 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук при Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара за адресою: 45005, м. Дніпропетровськ, пл. Т.Г.Шевченка, 1, Палац студентів ДНУ, к. 30.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара за адресою: 49050, м. Дніпропетровськ, вул. Казакова, 8.

Автореферат розісланий « 22 » березня 2010 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради
доктор філософських наук, професор

В.Б.Окороков

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сьогодні ми живемо у світі, який постійно змінюється. І динаміка його змін проявляється в усіх галузях людського буття. Це досить добре видно, коли ми поглянемо на події минулого ХХ століття, яке принесло людству нечувані потрясіння, злети та падіння. Ми можемо помітити, що люди не встигають пристосовуватись до умов життя, що змінюються з шаленою швидкістю, в результаті чого виникає зростаюче почуття невпевненості у завтрашньому дні, з неймовірною швидкістю апокаліптичні настрої полонять людську свідомість. Тому віра в сучасних умовах виходить на особливе місце і може розглядатись не лише як атрибут релігії, а і як спосіб пізнання оточуючого світу.

Отже, віру ми не можемо розглядати як щось прийняте тимчасово для практичних потреб і з установкою на витіснення її знанням у майбутньому. У багатьох випадках віра взагалі незамінна, тому, що цементує людську ідентичність, а віра, як фундаментальна установка на довіру є необхідною умовою життя людини у суспільстві і створює можливості отримання знань.

У цьому відношенні цікавими є наукові доробки у царині віри двох оригінальних мислителів – Мартіна (Мордехая) Бубера (1878 – 1965) та Лева Шестова (Іегуди Шварцмана) (1866 – 1938). Кожен з них у різний час пробував себе у галузі літератури, але, все-таки, світове визнання вони отримали як неординарні мислителі. Наявна західна, російська та вітчизняна філософська література по різному оцінює творчий внесок М.Бубера та Л.Шестова, але беззаперечним буде вже те, що аналіз релігійно-філософських баталій першої половини ХХ століття без них сьогодні можна вважати не повним. При цьому, треба зазначити, що ступінь дослідженості праць обох персоналій у науковому середовищі є не однаковою. Якщо концепція віри Л.Шестова зустрічається іноді хоча б у порівняльних дослідженнях, то філософська система М.Бубера розглядається досить однобоко і переважно через призму його діалогізму. Проведення філософських паралелей між цими двома дослідниками зустрічається взагалі дуже рідко і виключно у векторі Л.Шестов – М.Бубер, що може мати, звичайно, своє пояснення, якщо ми згадаємо ювілейну статтю Л.Шестова «Мартін Бубер» 1933 року.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами. Дисертаційне дослідження виконане згідно з планами підготовки наукових працівників Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка у рамках комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри філософії і соціально-політичних дисциплін «Традиції і сучасність в духовній культурі суспільства».

Метою дисертаційного дослідження є систематичний, порівняльний аналіз філософських концепцій М.Бубера та Л.Шестова, а саме розв'язання ними гносеологічних проблем через призму категорій віри та знання, визначення спільних рис та відмінностей їх тлумачення віри.

Відповідно до визначеної мети дослідження автором встановлюються **основні завдання:**

- розглянути категоріальне протиставлення віри та знання на прикладі відомих релігійно-філософських систем, особливо тих, до яких зверталися М.Бубер та Л.Шестов;
- проаналізувати основні параметри розуміння категорії віри в європейській та юдейській філософській традиції;
- дослідити основні релігійні та філософські джерела формування світогляду М.Бубера та Л.Шестова;
- провести системний аналіз гносеологічних конструкцій М.Бубера та Л.Шестова, зокрема їх тлумачення віри;
- шляхом компаративного аналізу виділити спільні риси та розбіжності у гносеологічних концепціях М.Бубера та Л.Шестова;
- показати значення філософії віри М.Бубера та Л.Шестова у розвитку світової філософії XX століття.

Об'єктом дисертаційного дослідження є філософські погляди М.Бубера та Л.Шестова.

Предметом дослідження є гносеологічний статус категорії віри у філософських поглядах М.Бубера та Л.Шестова.

Теоретично-методологічна основа дисертаційної роботи. Акцентуючи увагу на поставлених у дисертаційному дослідженні завданнях, автор використовує принципи загально-методологічного характеру: наукового аналізу, історизму, порівняння, системності. Особливість об'єкту дослідження спонукає до використання методологічного принципу співставлення та порівняльного аналізу. Погляди М.Бубера та Л.Шестова розглядаються у порівнянні з філософськими системами, які формуються на західноєвропейському, юдейському та російському ґрунті. В ході написання дисертаційної роботи автором були використані результати досліджень з історії філософської думки Г.Аляєва, В.Ахутіна, Л.Владиченко, П.Гнатенко, В.Горського, П.Гуревича, Н.Колотілової, В.Курабцева, В.Лекторського, А.Маїлова, Н.Мозгової, В.Окорокова, В.Петрушова, О.Предко, В.Пронякіна, С.Таранова та ін. Автором використовувались запропоновані ними моделі розвитку історико-філософського процесу.

Велика увага приділялась становленню та розвитку концепції віри в історико-релігійному вимірі. При цьому аналізу підлягали тексти Старого та Нового Заповітів; гностичні системи Симона, Валентина; роздуми Платона, Філона Олександрійського, Орігена, Аврелія Августина, Томи Аквіната, Ансельма Кентерберійського, Франциска Ассізького, Д.Скотта, В.Оккама, Б.Паскаля, І.Канта, Г.Гегеля, С.К'еркегора, С.Яворського, Г.Сковороди, П.Юркевича; проаналізовано категорію віри в юдейській філософській традиції з точки зору поглядів Маймоніда, Б.Спінози, М.Мендельсона, А.Кука, Г.Когена, Ф.Розенцвейга, Й.Соловейчика, Цві Курцвайля та ін.

Наукова новизна дисертації полягає у виявленні характеру і специфіки тлумачення категорії віри у філософії М.Бубера та Л.Шестова на тлі з'ясування релігійно-філософських джерел світогляду обох мислителів та визначення їх

місця у філософському розвитку ХХ століття. Отримані результати мають наукову новизну та виносяться на захист у таких положеннях:

- уперше проведено комплексний порівняльний аналіз категорій віри у філософських побудовах Мартіна Бубера та Лева Шестова і доведено, що гносеологічні позиції обох філософів схиляються до розгляду віри не лише як обов'язкової релігійної формули, але й як одного із найважливіших способів пізнання, який виступає як своєрідне містичне пізнання;
- комплексно проаналізовано вплив юдейської філософської думки (Маймонід, Б.Спіноза, М.Мендельсон, хасидизм та ін.) на формування концепції віри Мартіна Бубера, зокрема у розумінні стану віри як таких відносин, в які втягується вся суть людини, все її буття;
- виділена така особливість гносеологічної позиції М.Бубера, як паралелізм віри як добра і знання як уособлення зла; і проведено порівняння із відповідними інтенціями у Л.Шестова;
- доведено, що філософська концепція віри у Мартіна Бубера та Лева Шестова ґрунтується на оригінальному поєднанні західноєвропейської (християнської) та юдейської релігійно-філософської традицій, що перетворюється у М.Бубера на концепцію «двох образів віри», при цьому віра виступає як один із обов'язкових елементів, через який формується сучасна свідомо особистість;
- доведено, що гносеологічна позиція Л.Шестова формувалась через призму протесту проти раціональності та виходячи з потреби вивільнення свідомості сучасної людини з полону «самоочевидних істин»;
- обґрунтовано нетрадиційність та неординарність філософської концепції віри Лева Шестова (відносно російської релігійної філософії, зокрема філософії всеєдності) та показана її претензійність на суспільний виклик проти засилля «категоричності розуму», «необхідності у пізнанні»;
- у результаті компаративного аналізу доведено, що М.Бубер та Л.Шестов надавали виключного значення вірі як способу людського пізнання і елементу формування людської світоглядності, але при цьому М.Бубер, на відміну від Л.Шестова, не надто вороже ставиться до раціональності.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що його висновки та основні положення можуть бути використані в процесі розробки лекційних курсів та семінарських занять з історії філософії, при підготовці спецкурсів та спецсемінарів з історії релігійної філософії, релігієзнавства; при підготовці навчальних та навчально-методичних посібників із вказаних дисциплін тощо. Крім цього, матеріали дисертації можуть бути використані для подальших досліджень у сфері історико-філософської та філософсько-релігійної проблематики.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою розробкою автора. Висновки та основні положення наукової новизни отримані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження було обговорено на засіданнях кафедри філософії і соціально-політичних дисциплін Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, деякі положення були висвітлені на таких конференціях: Міжнародній науковій конференції «Російський Срібний вік: рецепція німецької класичної філософії» (Дрогобич, 2007); «Колізії синтезу філософії і релігії в історії вітчизняної філософії (до 180-річчя Памфіла Юркевича та 130-річчя Семена Франка)» (Полтава, 2007); Міжнародній науковій конференції «Філософія гуманітарного знання: раціональність і духовність» (Чернівці, 2008); Всеукраїнській науковій конференції до дня толерантності ЮНЕСКО «Релігійний досвід і толерантність» (Дніпропетровськ, 2008); Міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету – 2009» (Київ, 2009).

Публікації. Основні висновки та положення, сформульовані у дисертаційній роботі, були висвітлені автором у дев'ятох публікаціях, з яких чотири – у фахових виданнях з філософських наук.

Структура та обсяг дисертаційного дослідження відповідають поставленій меті та розв'язанню основних завдань роботи. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг роботи 188 сторінок, у тому числі 167 стор. основного тексту; список використаних джерел – 239 позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Вступ. У вступній частині висвітлюється актуальність теми дослідження та ступінь розробки даної проблеми, формулюються мета та основні завдання, розкривається наукова новизна дисертації та можливість застосування її результатів, наводяться дані про публікації та апробацію результатів дослідження.

У першому розділі *«Історіографія та методологія дослідження»* автором здійснюється огляд відомих праць про Мартіна Бубера та Лева Шестова, які містять у собі висвітлення ними проблематики віри, а також визначається методологія дослідження.

У першому підрозділі *«Основні етапи історико-філософської актуалізації творчості М.Бубера та Л.Шестова»* звертається увага на те, що хоча постаті обох філософів відомі у сучасному науковому світі, їх погляди на категорію віри як спосіб пізнання досі залишаються малодослідженими і, що важливо, майже не досліджені філософські паралелі між ними. Ми можемо говорити про те, що на початку ХХ століття, коли мислителі лише розпочинали свій творчий шлях, їх імена для російського читача були не достатньо відомими. Якщо Л.Шестова знали, як літературного критика, то М.Бубер був відомим тільки вузькому колу фахівців завдяки невеликим працям. Перші

аналітичні роботи про Л.Шестова з'являються завдяки А.Ремізову, Е.Венгерову, Р.Іванову-Разумнику, Б.Грифцову та ін.

Розглянуті також основні праці радянського та пострадянського періоду, присвячені М.Буберу і Л.Шестову – Г.Баканурського, В.Асмуса, К.Чікобави, Р.Гальцевої, А.Черних, В.Кулікова, Ю.Бахникіна, Н.Мотрошилової, Л.Моревої, Є.Арініна та інших. Звертається увага й на здобутки українських вчених з цієї проблематики – В.Окорокова, О.Сичевської-Возняк, О.Марченко, С.Таранова, Л.Владиченко, В.Петрушова та інших.

Другий підрозділ «Методологічні засади дослідження» висвітлює основні теоретико-методологічні принципи роботи, розкриває зміст методів, які використовувались у дослідженні: історизму, діалогічного, герменевтичного, компаративного, системно-функціонального аналізу, методу інтерпретації.

Методологічні засади дисертаційного дослідження ґрунтувались також і на теоретико-методологічних здобутках історико-філософської науки, які представлені у працях Г.Аляєва, П.Гнатенка, В.Горського, С.Малєєва, В.Окорокова, В.Пронякіна, В.Петрушова та інших.

Другий розділ «Співвідношення категорій віри та розуму в історико-філософський ретроспективі» присвячено аналізу однієї з найважливіших філософських проблем – проблемі віри та її місця в процесі розумового пізнання. Автор свідомо відходить від традиційної схеми розгляду розвитку проблеми віри в історії філософії, акцентуючи увагу на тих періодах та особистостях, які впливали на становлення поглядів М.Бубера і Л.Шестова та слугували своєрідними підґрунтям формування їх світоглядності.

У першому підрозділі другого розділу «Віра і розум у біблійній традиції та гностичних системах» звертається увага на одну з центральних тез книг Старого та Нового Заповіту, до якої апелювали і М.Бубер, і Л.Шестов, яка визначає: "Все можливо віруючому". Але таке поняття "віруючого" виникає зовсім не на еліністичному ґрунті. Те у дохристиянській грецькій літературі, що може бути порівняне з ним, завжди вказує лише на позицію душі, а не на реальність певного відношення, яке за своєю природою виходить за межі світу особистості. Таке розуміння віри і віруючого в цей період ми можемо зустріти лише у текстах Старого Заповіту, де "вірити" означає у всьому слідувати волі Бога, а особливо стосовно здійснення Його волі у часі: віруючий обов'язково діє в темпі Бога.

Спільною рисою для книг Старого та Нового Заповіту є той момент, що субстантивоване "віруючий" в них згадується безвідносно. Ми не бачимо приміток того, у кого вірують, а це має свій сенс і причину. Це аж ніяк не елементарне скорочення, яке могло виникнути при опущенні зрозумілого "в Бога". Необхідно зазначити, що словосполучення "вірити в Бога" у синоптичних євангеліях не вживається взагалі. Таке долучення відняло б у поняття "вірити" справжній сенс, або ж просто послабило його. В обох випадках абсолютна конструкція покликана передавати абсолютність того сенсу, який у ній виражено. І у цьому контексті справедливим постає питання про розуміння віри. Так, імператив "вірити" ми можемо знайти у Старому Заповіті, але у значенні "довіри". Цей, по своєму "екзистенційний" характер

"емуни" у перекладі словом "віра" визначається не достатньо повно, хоча дієслово, від якого походить ім'я "емуна" дуже часто означає "вірити кому-небудь, у що-небудь". Але при такому розгляді проблеми необхідно пам'ятати, що поняття "емуна" включає в себе взаємопов'язані сторони: активну – "вірність", та рецептивну – "довіру", які ні в якому разі не можна розглядати лише у внутрішньому, психологічному сенсі.

Справжнім творцем християнської концепції віри ми можемо назвати апостола Павла. Саме він починає зображувати Авраама як отця і першого прототипу віруючого. Авраам у Павла вірить не "в" Бога, він вірить Богові. А це зовсім не означає, що слово Бога Авраам сприймав з вірою.

Особливе місце у світлі євангельської концепції віри належить апостолу Фомі. Це постать особлива вже тим, що саме у нього ми бачимо не просто віру, а віру і знання в одній цілісності. Фома намагається знати про те, у що вже вірують інші апостоли. Поява Ісуса трансформує і, можливо навіть, руйнує юдейський світ віри, тому, що Фома, пізнавши воскреслого Христа, вигукує Йому: "Господь мій і Бог мій". Вже з цих слів перші християни вірують в Ісуса як в Бога.

Загалом найпоширенішим терміном, який позначає "віру" в пам'ятках античної філософії, традиційно вважається Πίστις. У Платона така віра означає не що інше, як чуттєво-розумову впевненість в існуванні матеріальних речей. Термін Πίστις ми можемо зустріти і в працях Арістотеля, який вживає його переважно в значенні довіри і психологічної впевненості. Але справді революційне тлумачення Πίστις ми бачимо у Прокла, де містична віра визнається самостійною властивістю душі людини. Це не просто надінтелектуальне містичне знання чи впевненість у ньому, це інтенція розуму до Вищого Блага, яка є не стільки гносеологічною, скільки життєвою. Віра (Πίστις) визначається як один із способів єднання з Єдиним.

У гностицизмі основну проблематику задає концепція знання (gnosis), яка центрується навколо питання про сутність людини та її духовне призначення. Але проблематика віри при цьому не зникає. Найвідоміші погляди на віру цього періоду пов'язуються з іменами Симона Мага, Валентина, Маркіона та ін.

Другий підрозділ другого розділу «Проблематика віри та розуму у європейській християнській традиції та історії європейської філософії» розкриває особливості розвитку категорії віри у європейській філософії в різні історичні періоди. Епоха Середніх віків розвиває категорію віри у досить вузьких межах християнської догматики, але саме у цей час формується суть проблеми співвідношення віри та розуму. Ми бачимо розвиток систем Орігена, з його прагненням об'єднати віру з розумом; Тертулліана з його тезою – «вірую, тому що абсурдно» та протиставленням Афін та Єрусалиму; діалогічність "знання" і "віри" як двох фундаментів світовідношення християнства у Аврелія Августина з його тезами – «Вірую, щоб розуміти» та «Розумію, щоб вірити». Особливе місце у цьому ряду належить безперечно гармонійній концепції Томи Аквіната, для якого віра є пережита серцем істина пізнання. Своєрідний перехід від епохи Середніх віків до Нового часу символізує система кардинала Ніколая Кузанського, яка ґрунтується на ідеї

тотожності протилежностей. Пріоритет у співвідношенні віри і знання він надає вірі.

Релігійна революція XVI ст. вносить кардинальні зміни і в розуміння природи віри та її місця в духовному світі людини. Лідери руху Реформації вносять своє розуміння проблеми віри. Суть вчення М.Лютера часто зводиться до формули: *sola fide, sola scriptura, sola gratia* (лише віра, лише Писання, лише милість). У цій формулі він констатує те, що людина самостійно не зможе досягти милості перед Богом. І допомогти їй в цьому може лише віра.

Справді титанічною фігурою для періоду Нового часу вважається постать І.Канта, який у своїй системі мусив обмежити знання, щоб звільнити місце для віри. Після Канта справді переломним моментом у становленні концепції віри стала система Гегеля, який вперше проголосив, що віра – це те саме знання, лише в досить своєрідній його формі. Інший представник німецької класики Ф. Шеллінг намагається поглянути на віру як на досить своєрідний спосіб пізнання. Він вважає, що існує таке знання, яке з одного боку раціоналістичне, а з іншого включає в себе віру матеріально. Тому опосередкованому знанню віра не може бути протилежною, а може бути тісно з ним пов'язана.

Особливе місце у філософії XIX століття належить С.К'єркегору, який, не приймаючи гегелівської феноменології духу, наділяє самого Гегеля образом раціональності на противагу Авраамові – образіві віри. Характерною рисою філософії С.К'єркегора можна визначити розчарування у знанні задля того, щоб пізнати віру.

Важливою віхою у розвитку концепції віри є філософська позиція неотомізму, яка з другої половини XIX століття вважається офіційною доктриною католицької церкви. Доктрина неотомізму являє собою не просто вчення про догмати віри, а вчення про здатність осягнення її через розум. Таким чином, неотомізм покликаний подолати нігілістичні тенденції тертулліанства та августинізму стосовно інтелектуалізму.

Третій підрозділ другого розділу «Категорії віри та розуму у вітчизняній філософській традиції» присвячено аналізу розуміння віри в історії вітчизняної філософської думки, з огляду на приналежність до цієї традиції Лева Шестова. Слов'янська релігійна традиція не виділяє окремо категорію "віри", адже природні релігії, до яких відносять і давньослов'янське дохристиянське язичництво, на перше місце ставлять саме знання, під яким розуміється розуміння Природи та її Законів (Правь).

З приходом християнства в Київській державі виділяється кілька напрямків, в межах яких формується концепція віри. Один з них представлений такими мислителями, як митрополит Іларіон, Данило Заточник, Кирило Туровський, де віра – єдиний шлях спасіння людини, адже вона завжди в основі покаяння і через сльози, піст, чисту молитву, милостиню породжує добродійний плід – любов, послух і покірність. Інша йде від Володимира Мономаха, який християнську мотивацію досить тісно пов'язує з деякими базовими поняттями християнізованої платонічної філософії.

У XVIII столітті гносеологічна позиція Григорія Сковороди визначається релігійним сприйняттям світу та людини. У самому ж Сковороді буває справжнє

освяння віри. Він є містиком у кращому розумінні цього слова. Хоча і розум, у його вільному польоті, у нього не знає ніяких утисків. По суті, Сковорода живе своєю вірою і не боїться розгубити цю віру в пошуках надуманої волі.

З першої половини XIX століття на території сучасної України намічаються два великих центри розвитку професійної філософії: Київська духовна академія та університет Святого Володимира в Києві. Саме тут розробляються концепції віри у творах таких філософів, як І.Скворцов, О.Новицький, П.Юркевич, П.Ліницький та ін.

Але однією із особливостей цього періоду є те, що ми не можемо розмежовувати філософські погляди українських мислителів із поглядами мислителів, які об'єднувались кордонами Російської імперії. Тому в якості найбільш показових виділяються погляди В.Соловйова і його розуміння того, що християнська віра мала для суспільної свідомості виняткове значення і в ній не могло бути такої проблеми, як істинність чи розумність віри; П.Флоренського, для якого віра – подвиг розуму, самовідречення; та С.Булгакова, який зазначає, що віра має дві сторони: суб'єктивне прагнення, пошук Бога і об'єктивне одкровення, відповідь Бога. І саме цей об'єктивний зміст віри має для віруючого нову достовірність, є його релігійним знанням, яке було отримане через одкровення.

У третьому розділі «Віра як гносеологічна категорія у філософській концепції Мартіна Бубера» здійснюється аналіз поглядів відомого юдейського мислителя М.Бубера на проблеми теорії пізнання, на розуміння ним особливостей віри як одного із специфічних способів пізнання, аналізується його концепція віри. Важливим і необхідним при цьому є аналіз постановки цієї проблеми в юдейській філософській думці та конкретно в хасидизмі, дослідженню якого М. Бубер присвятив фактично усе своє життя.

У першому підрозділі третього розділу «Юдейська філософсько-релігійна традиція як підґрунтя філософської концепції Мартіна Бубера та його тлумачення віри» проводиться аналіз концепції віри в юдейській філософській традиції. Юдейська філософія і постає у II ст. до н.е. в діаспорі елліністичного світу з протистояння юдейської релігії та грецької філософії, особливо стоїко-платонівського напрямку, і вона мала за мету утвердити філософський авторитет юдаїзму. Основи юдейського розуміння віри були закладені Маймонідом, який і вважається першим упорядником юдейського символу віри і спроби її філософського осмислення. Але погляди самого Маймоніда жорстко критикуються Б.Спінозою та У.Акостою. Віру вони визначають як другий, після думки, вид пізнання. Вплив віри полягає у тому, що вона веде нас до істинного розуміння, через яке ми любимо Бога і дозволяє нам інтелектуально бачити речі, які знаходяться не в нас, а поза нами. Сама віра дає нам пізнання про добро і зло, показуючи всі пристрасті, які підлягають знищенню.

Основні принципи незалежності та автономії розуму, які були закладені у XVII столітті, у наступному XVIII столітті використовувались вже з метою критичного розвінчання традиційних інститутів та укорінених форм мислення.

Особливе місце тут належить М.Мендельсону, який, на відміну від Б.Спінози, співчутливо ставився до релігії одкровення.

Починаючи з першої половини XVIII ст., в юдейському середовищі Волині, Галичини та Поділля формується специфічний релігійний напрям – хасидизм, який постає із учення рабі Ізраеля бен Елієзера з Меджибожа (Баал Шем Това). Сила віри у Баал Шема завжди перевищує силу розуму, адже для нього той момент, коли людина сходить на найвищу ступінь пізнання, символізує лише розуміння того, що вона не засвоїла ще жодної священної букви та не зробила жодного кроку у служінні Господу.

Наприкінці XIX – на початку XX століття тематика юдейської філософії значно розширюється. У цей період постають прогресивні погляди А.Кука, Г.Когена, Ф.Розенцвейга, які, по суті, слугували інтелектуальним фундаментом, на якому формувался світогляд М.Бубера.

В середині XX століття поширюється вчення М.Каплана, який доводить, що віра в Бога може існувати в наші дні лише як віра у вічно діючого Бога; вона може функціонувати лише як підтвердження того, що життя має свою цінність. Якщо ми віримо у те, що це припущення не потребує доказів чи освячення розумом, ми отримуємо віру в Бога. На схожих позиціях знаходяться інші представники юдейської філософії – Й.Краковер, Р.Штерн, Цві Курцвайль, Й.Соловейчик.

У другому підрозділі третього розділу «Категорії віри і розуму у філософії Мартіна Бубера» досліджується розуміння місця віри М.Бубером, який значною мірою продовжує окреслену вище традицію. Категорії віри, розуму, співвідношення та критичний аналіз цих понять постійно присутні у творчості Мартіна Бубера. Але ці філософеми ми можемо прирівняти до ще однієї важливої теми буберівських досліджень – мова йде про поняття добра і зла, які можуть характеризуватись як образні стосовно віри та розуму. Саме такий паралелізм – віра, як добро і знання, як успадковане зло – складає особливість гносеологічної позиції Бубера.

Для М.Бубера віра існує у двох формах, які мають свій прояв у повсякденному житті людини:

- довіра будь-кому, можливо навіть тоді, коли для цього немає достатніх підстав;
- визнання істинності чого-небудь, можливо також без наявності достатнього підґрунтя.

Коли людина вірить у першій чи другий спосіб – у цей процес вступає все її буття, а сама віра становиться можливою лише тому, що в ці відносини, які називаються "вірою", втягується вся її суть. Дійсна віра, якщо так можна назвати здатність уявити себе і почути сказане, починається там, де закінчується підпорядкування правилам, де саме бажання цього зникає.

У дисертації показано, що М.Бубер намагається розрізнити поняття "віра" та "почуття". "Почуття" для нього – це лише ознака того, що буття людини готується стати єдиною цілісністю. Релігійну віру він також визначає у вигляді двох образів, лише в одному випадку людина знаходиться "у відношенні" віри, а в іншому – людина звертається до відношення віри. Той, хто знаходиться "у

відношенні" віри – це перш за все член певної громади, яка, еднаючись з Богом, визначає місце цієї людини. А той, хто звертається до відношення віри – одинак, а громада тут виникає як об'єднання навернених одинаків. Перший образ віри Бубер називає юдейським, а другий – християнським.

М.Бубер наголошує на тому, в книгах Старого та Нового Заповіту термін "віруючий" вживається безвідносно, тобто автори текстів не визначають в кого саме вірить віруючий. Для Мартіна Бубера це явище нормальне. Він виходить з того, що вживання словосполучення "вірити в Бога" відняло б у поняття "віри" його оригінальне значення, або взагалі ослабило б його. Тому у Вісті Ісуса Мартін Бубер виділяє три основних принципи: створення Царства Віри; повернення до Бога; відношення до Бога, яке засновується на вірі в Нього.

Принцип створення Царства Віри має тут абсолютний, космічний вимір. Царство Віри не має меж і просторових кордонів. Другий принцип стосується лише членів общини Ізраїлю. Третій принцип стосується лише внутрішнього світу особистості. Грунтуючись на посланні апостола Павла, М.Бубер виводить не одночленне, а двочленне визначення віри: впевненість у очікуваному, що може трактуватись як знання; ствердність у речах невидимих.

Зазначається, що у цих визначеннях найкращим чином поєднались один з одним юдейське та християнське уявлення про віру. Впевненість в очікуваному виявляється у довірі до того Бога, якого юдеї добре знають, і ця довіра визначає відносини, які існують між людьми і Богом. Можна вірити у те, що Бог існує, і жити, ховаючись від Нього; але тільки той, хто довіряє Йому, живе перед Його лицем. Перш за все, віра віддає перевагу визначеності. Виходячи з цього, традиція предків не "можливо істинна", а вона просто істинна. Більшість традицій віри пов'язані з Богом, який все бачить і все знає. Божественному знанню притаманна переконаність. А ось людському розуму відводиться більш скромна роль, так як факти не такі всеохоплюючі як Бог. Вони накопичуються поступово. І те, що сьогодні визначається як "істинне", завтра може бути відкинуте іншими фактами.

Одночасно критично М.Бубер ставиться до тих, хто займається пошуком Бога. Він вважає, що Бога знайти не можливо, залишаючись у своєму суспільстві, але не можна його знайти і відходячи від нього.

Підкреслено, що, розглядаючи філософську концепцію віри у Мартіна Бубера, ми ні в якому разі не повинні виділяти її із юдейської філософії в цілому. Сенс юдейської позиції віри М.Бубер узагальнює таким чином: виконання божественної заповіді дійсно тоді, коли воно виконується у повноті сил і схильностей особистості і у повноті інтенції віри.

Четвертий розділ «Віра і розум у філософії Лева Шестова» присвячено аналізу концепції віри та її гносеологічних складових у філософських поглядах російського філософа Лева Шестова.

У першому підрозділі четвертого розділу **«Л.Шестов та російська філософія кінця XIX – початку XX століть»**, аналізуючи філософську спадщину Л.Шестова, дисертант визначає як джерело його творчої філософської наснаги російську літературу XIX століття і, перш за все, Л.Толстого та Ф.Достоевського. Одночасно позначається місце Л.Шестова у

російському філософському середовищі кінця XIX – початку XX століть. Творчість Л.Шестова може тлумачитись як спроба переглянути класичну західноєвропейську філософію у світлі тих одкровенень, якими багата російська література, але в поєднанні з могутнім імпульсом, отриманим від Ф.Ніцше. Тому філософськи продуктивним виявився для Л.Шестова символічний трикутник, який складався з постатей Ф.Достоевського, Л.Толстого та Ф.Ніцше, які, власне кажучи, і були об'єктом перших його досліджень.

Підкреслено, що середовище російської культурної еліти кінця XIX – початку XX століття не було однорідним. Частина авторів (С.Франк, П.Струве), повністю визнаючи реальність релігійних цінностей, але при цьому активно приймаючи участь у політичних дискурсах, схилились до того, що релігія та релігійність – справа особистих переконань. Інші (С.Булгаков, П.Флоренський, В.Ерн) вважали церкву, що склалась історично, справжнім інститутом оновлення людини та суспільства. Д.Мережковський проповідував нову релігію Третього Заповіту та релігійну революцію, а М.Бердяєв – сакралізував культурну творчість. Відмежовування Л.Шестова від основних течій релігійно-філософської думки настільки відчутне, що загалом ми маємо всі підстави не ототожнювати його творчість з цим рухом. Можна стверджувати, що творчість Л.Шестова не лише не входить до традиційної соловйовської лінії філософії, але навіть свідомо протистоїть їй.

В.Соловйов ставив Розум вище за Бога, а значить і вище за віру, що звичайно не сприймалось Левом Шестовим, для якого пошук віри означає зречення розуму. На схожих позиціях стояв і М.Бердяєв, якого С.Франк називав учнем В.Соловйова, що відрікається від "малого" розуму заради "великого", відрікається від розуму заради віри. Тому немає нічого дивного, що Лева Шестова та Миколу Бердяєва прийнято вважати представниками російського передекзистенціалізму. Але для М.Бердяєва основне завдання філософії – допомогти у створенні "неохристиянства", яке б відповідало вимогам його епохи; а для Л.Шестова призначення філософії – у відродженні віри, яка була втрачена у процесі гонитви за досягненнями розуму і прогресу.

Порівняно також концепції віри Л.Шестова і С.Франка. Для С.Франка Л.Шестов – сильний, але вузький мислитель, навіть більше того, може вважатись людиною однієї ідеї. І ця його основна ідея полягає у тому, що справді потрібне і справді цінне для людини абсолютно ірраціональне, воно не може бути висловлене у поняттях розуму та моралі, а тому віра в загальнообов'язкові наукові знання і в добро, як і в норму життя, є шкідливим та безпідставним забобоном. Цю ірраціональну сутність він називає Богом, хоча ідея Бога принципово залишається не визначеною. Віра для С.Франка, по своїй сутності, – це не сліпа довіра, а безпосередня достовірність, пряме споглядання істини віри. Справжня віра базується на одкровенні – на самовіднайденні самого Бога, Його явленні нашій душі, Його власному голосі, що з нами говорить.

У другому підрозділі четвертого розділу «Категорії віри та розуму як фундаментальні у філософській концепції Л. Шестова» характеризується категорія віри та її значення в філософських працях Л.Шестова. Лев Шестов, за

всіма визначеннями, належить до мислителів перехідного типу. У своїх пошуках він використовує настанови класичного та некласичного філософування. Л.Шестов робить акцент на тому, що у "чистому розумі" сучасних йому філософів Бога знайти не можна. Лише через віру, яка є джерелом життя і свободи, можливе реальне богопізнання. Таким чином, Л.Шестов від людини вимагає подвигу-віри, а не суто раціонального осягнення суцього у сухих поняттях та термінах. Саме подвигу і потребує віра, адже вона – це завжди ризик. Вірити у щось, навіть у таке явище як Бог – це вчинок, на який здатен далеко не кожен.

Сьогодні ми можемо відзначити, що однією з перспективних тем роздумів Л.Шестова був конфлікт. Але це не просто категорія, яка характеризує зіткнення інтересів чи поглядів. Це конфлікт біблійного Одкровення та грецької філософії. По суті, все те, чим він займався, що говорив, про що писав, було підпорядковано цьому надзвичайно важливому питанню. Л.Шестов не бачив більшого зла, ніж "Афіни", тобто грецька мудрість, яка свідомо шукає полону Нecessity. "Єрусалим" – далекий і майже недосяжний журавель, до якого він прагне, але здебільшого знаходиться під впливом "Афін", метафізичної Нecessity, яку греки змогли поставити навіть над богами.

Показано, що Л.Шестов сприймає віру як джерело всього чудесного, що відбувається у світі людини. До того ж, це не та віра, яка шукає виправдання чи будь-якого підтвердження у розуму. Навпаки, вона кличе все, що існує у світі, на свій суд. Така віра – завжди над знанням, вона по той бік знання. Виходячи з цього, віра не може бути просто довірою до того, що людині говорять, до того, що людина чує, чому її навчали. Віра – це невідомий і абсолютно новий вимір мислення, який відкриває шлях до Творця всього суцього. Вона дається людині не для того, щоб підтримувати претензії розуму на панування у світі, а для того, щоб людина стала сама господарем у власному середовищі.

Віра – це джерело життя, джерело свободи, в той час як основні принципи розуму, з їх необхідністю та загальнообов'язковістю, вимагають абсолютної покори. Саме у цьому Л.Шестов вбачає їх тиранію. Він виходить з того, що зовсім не віра, а саме філософія потребує такої покори. Адже в межах чистого розуму можна побудувати науку, високу мораль, можливе навіть створення нової релігійної системи, але знайти Бога сам по собі розум не здатен. Людське знання у цьому безсиле. Філософія, яка не намагається піднятися над автономним розумом і автономною етикою, яка покійно схиляється перед матеріальними та ідеалістичними принципами, що пропонуються розумом, не може привести людину до істини, вона, навпаки, постійно від неї відводить. У тому випадку, коли людина, перед тим як звернутись до Бога, намагається дослідити, який це Бог і чи може він відповідати створеним нею образам про верховну істоту, вона вкотре стає на шлях Адама, хоча, можливо, і вважає, що реалізовує свою свободу. У такому разі людина намагається перевірити Бога "своїм" знанням, земним, можливо навіть – приземленим, що не можливо по суті.

У третьому підрозділі четвертого розділу «Критичний аналіз категорій віри та розуму у філософських концепціях М.Бубера та

Л.Шестова» проводиться компаративний аналіз категорії віри в поглядах М.Бубера та Л.Шестова. Релігія та філософія, Афіни та Єрусалим, пізнання та одкровення, життя, смерть та безсмертя віри – у цьому просторі співіснують М.Бубер і Л.Шестов.

Показано, що як М.Бубер, так і Л.Шестов звертаються до одних і тих самих філософів, які намагались встановити чіткі кордони людського щастя. М.Бубер звертає увагу на те, що споконвіків людина знає про себе як про предмет, який вартий найбільшої уваги, але парадокс у тому, що саме до вивчення цього предмету людина підходить з найбільшою пересторогою. Саме про таку жалість пише і Л.Шестов, коли має на увазі тих, кому залишався майже один крок до того, щоб відчутти дотик Істини, але вони боялись відмовитись від комфортного існування, яке було забезпечене законами Необхідності, якій підпорядкований навіть Бог. А боялись вони перш за все тому, що заради цієї Істини їм довелося б відмовитись від своєї власної. Л.Шестов впевнений, що саме інтелектуальна добросовісність призвела таких філософів, як Б.Спіноза, Г.Лейбніц, І.Кант до впевненості у тому, що Біблія не містить у собі ніякої істини, а даване нею може бути визначене як мораль; що одкровення знаходиться на межі фантазії і єдиним цінним і корисним можуть бути лише постулати практичного розуму.

Доводиться, що, на відміну від Л.Шестова, М.Бубер не надто вороже ставиться до *ratio*. Він стверджує, що раціональність людини, її здатність до раціонального мислення, – це лише частина, часткова функція її буття. Але коли вона вірить, то у процес віри вступає вся цілісність її буття. Для М.Бубера релігія базується, перш за все, на подвоєнні Я і Ти; філософія, у свою чергу, навіть коли ми маємо на увазі акт філософування, який завершується спогляданням єдності – на поєднанні суб'єкта і об'єкта. Більше того, навіть у середині віри М.Бубер розрізняє два різних принципи існування в ній людини. Перший – коли людина знаходиться у відношенні віри (юдейський), а другий – коли людина звертається до відношення віри (християнський). І в цьому він бачить можливість юдео-християнського діалогу, так як одні мають досвід довіри, а інші мають досвід самотності.

Самотня людина, яка відчуває себе на краю екзистенційної безодні, надзвичайно близька як М.Буберу, так і Л.Шестову.

Показано, що, будучи юдеями за народженням, ні Мартін Бубер, ні Лев Шестов не були юдеями конфесійними. Більше того, Л.Шестов зізнався, що "з юдеями йому ніколи не щастило". Багато разів він намагався знайти себе в юдейському середовищі, але з гіркотою констатував, що лідери сіоністського та юдейського руху загалом не дуже розуміються в культурній роботі, а в особливості далека їм філософія. Але головне, що вони, і М.Бубер, і Л.Шестов, з вдячністю сприйняли те найкраще, що було у юдеїв – здатність довіряти. Адже людина лише тоді здатна повірити у цінність чи в сенс, тоді може їх сприйняти і встановити для себе в якості орієнтира, коли вони нею набуті, а не винайдені.

У Висновках здійснено узагальнення результатів дослідження, які характеризують загальну проблематику та структуру роботи. З'ясовані основні

напрямки розв'язання проблеми віри у філософських поглядах Мартіна Бубера та Лева Шестова, як одного із важливих елементів процесу пізнання. Звертається увага на те, що зв'язок буттєвого змісту у М.Бубера і Л.Шестова здійснюється у формі парадоксу, або, як вказівка на сокровенність буття того, хто слухає і на те, що тільки так може здійснюватись осягнення. Саме цей момент характеризує категорію віри у поглядах обох мислителів як одного з важливих елементів пізнання, який здатен поєднати в одне ціле розірвану навпіл особистість.

Для цих філософів любов до Бога повинна знаходитись над будь-яким пізнанням. Адже у свідомості людини вже нічого не залишається, коли вона любить Бога, тому що пізнання, яке поглинає будь-яку змістовність, є вже не пізнанням, а любов'ю. Розуміння того, що людина має особливу здатність своїм духовним сутнісним оком споглядати Бога так само, як тілесно ми спостерігаємо Сонце, і погляд цей не дає нам ніякого образу, хоча сам здатен надати можливість появи усіх образів, позначає віру не просто як елемент пізнання, а як форму особливого містичного пізнання. Це не потребує доказовості, так як цей момент ми можемо лише відчутти – і людина його відчуває та переживає. У Л.Шестова така містичність проявляється у тому, що він намагається розглядати у самій філософії не просто науку і навіть не знання, а тренування в смерті. Було показано, що категорія віри у філософських поглядах М.Бубера та Л.Шестова завжди посідала особливе місце. Така її роль визначається перш за все її значенням як особливого виду пізнання, як важливого елемента, який впливає на формування світогляду та свідомості особистості.

У дисертаційній роботі показано, що філософські протиставлення добра і зла – з одного боку, та їх протилежностей, віри і знання – з іншого боку, у М.Бубера та Л.Шестова мають чітке позиціонування.

Звернено особливу увагу на те, що вчення М.Бубера та Л.Шестова не можуть розглядатись поза загальними контекстом розвитку західної філософії та філософії юдаїзму, які по своєму і в різний час вплинули на становлення світоглядних позицій мислителів. Особливо це стосується концепції віри у М.Бубера, яка проявляється як оригінальний синтез європейської та юдейської філософських систем. Однією з характерних особливостей поглядів М.Бубера та Л.Шестова є те, що у своїх роздумах вони намагались вийти за межі вузької догматичності, закостенілої ритуальності та «всюдисущої Необхідності» з однією метою, щоб спілкуванню Бога і Людини нічого не заважало.

Основні положення та зміст дисертаційного дослідження викладені в наукових публікаціях у фахових виданнях:

1. *Салій А.В.* Два образи віри Мартіна Бубера в призмі новітньої юдейської філософії / А.В.Салій // Філософські обрії. Науково-теоретичний часопис Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України та Полтавського державного університету імені В.Г.Короленка. – Вип. 18. – Київ-Полтава, 2007. – С.186 – 198 (0,7 др.а.)

2. *Салій А.В.* Філософські погляди Мартіна Бубера та Гершома Шолема в руслі дослідження хасидизму / А.В.Салій // Філософські обрії. Науково-теоретичний часопис Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України та Полтавського державного університету імені В.Г.Короленка. – Вип. 19. – Київ-Полтава, 2008. – С.175 – 183 (0, 6 др.а.)

3. *Салій А.В.* Мартін Бубер та Лев Шестов: філософія віри / А.В.Салій // Філософські обрії. Науково-теоретичний часопис Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України та Полтавського державного університету імені В.Г.Короленка. – Вип. 20. – Київ-Полтава, 2008. – С.46 – 52 (0,5 др.а.)

4. *Салій А.В.* Біблійний елемент у філософії Лева Шестова / А.В.Салій // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К., 2009. Вип. 29. – С. 235 – 239 (0,4 др.а.)

Статті в інших наукових збірках та матеріалах конференцій:

5. *Салій А.В.* Віра і знання в філософії Лева Шестова / А.В.Салій // Колізії синтезу філософії і релігії в історії вітчизняної філософії (до 180-річчя Памфіла Юркевича та 130-річчя Семена Франка): Український часопис російської філософії. Вісник Товариства російської філософії при Українському філософському фонді. Вип.7. Полтава: АСМІ, 2007. – С.299–303 (0,3 др.а.)

6. *Салій А.В.* Мартін Бубер і російська філософія / А.В.Салій // Російський Срібний вік: рецепція німецької класичної філософії: матеріали наукової конференції 2006 року. Вип. 12. – Дрогобич: Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2007. – С. 226–230 (0,3 др.а.)

7. *Салій А.В.* Антропологічний елемент в філософії Мартіна Бубера / А.В.Салій // Матеріали Міжнародної наукової конференції [Міжнародна наукова конференція «Філософія гуманітарного знання: раціональність і духовність»], (Чернівці, 2–3 жовтня 2008 р.). – Чернівці: Рута, 2008. – С. 303–305 (0,2 др.а.)

8. *Салій А.В.* Віра та релігійний досвід в філософії російського зарубіжжя (Л.Шестов та І.Льїн) / А.В.Салій // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції [Матеріали Всеукраїнської наукової конференції до дня толерантності ЮНЕСКО], (Дніпропетровськ, 17 листопада 2008) / – Дніпропетровськ, 2008. – С.14–15 (0,2 др.а.)

9. *Салій А.В.* Факт і релігійний досвід в філософії Лева Шестова // А.В.Салій // Матеріали Міжнародної наукової конференції [«Дні науки філософського факультету – 2009»], (Київ, 21 – 22 квітня 2009 року) / К.: ВПЦ, «Київський університет», 2009. – Ч.1.– С. 132–133 (0,2 др.а.)

Анотація

Салій А.В. Віра як гносеологічна категорія в філософії Мартіна Бубера та Лева Шестова. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05. – історія філософії. –

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпропетровськ, 2010.

Дисертація є історико-філософським дослідженням місця категорії віри у поглядах Мартіна Бубера та Лева Шестова та її гносеологічного статусу. У роботі проводиться комплексний порівняльний аналіз категорії віри у філософських побудовах Мартіна Бубера та Лева Шестова і доводиться, що гносеологічні позиції філософів мають схильність до розгляду віри не тільки як релігійної формули, а і як одного із важливих способів пізнання, яке людиною може сприйматись як пізнання містичне. Зроблено висновок, що у вченнях цих філософів вірі надавалось виключного значення як способу людського пізнання та важливого елементу формування світогляду.

Ключові слова: віра, розум, пізнання, добро, зло, необхідність, М.Бубер, Л.Шестов.

Аннотація

Салий А.В. Вера как гносеологическая категория в философии Мартина Бубера и Льва Шестова. – Рукопись. Дисертація на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05 – история философии. Днепропетровский национальный университет. - Днепропетровск, 2010.

Основная цель диссертационной работы заключается в проведении сравнительного, систематического анализа философских взглядов Мартина Бубера и Льва Шестова, а также попытка решения ими гносеологических вопросов через призму категорий веры и знания. В работе осуществлен экскурс в историю понятийного противопоставления категорий веры и знания на примере философствования наиболее известных представителей европейской и еврейской философской мысли. Особое внимание уделяется личностям, которые в той или иной степени повлияли на формирование и развитие взглядов М.Бубера и Л.Шестова.

Автор приходит к выводу, что концепция веры Мартина Бубера формировалась непосредственно под влиянием философских систем построенных Рамбамом, Б.Спинозой, М.Маймонидом, Ф.Ницше, хасидскими мыслителями. В самом понимании веры, М.Бубер позиционирует её как особую сферу отношений, в которых существует вся внутренняя суть человека. При этом выделяется такая особенность гносеологической позиции еврейского философа, которая позволяет воспринимать веру через добро, а знание – через зло. На таких же позициях находится и Лев Шестов, который изначально, категорически жестко определяет свое отношение к знанию как к греху, а в акте веры видит спасательный круг для человеческого духа.

Одновременно автор доказывает, что гносеологическая позиция Льва Шестова формировалась как определенная форма протеста против

рационализма и необходимости в процессе познания. Мартин Бубер и Лев Шестов видели в вере не только обязательный элемент религии, они считали, что вера – это особый, мистический способ познания человеком окружающего его мира, принятие сущего как творения и проявления Бога. Каждый из них принимал веру как акт, который постоянно испытывается в человеке. При этом важнейшую роль в вере будут иметь чувства человека, потому как вера невозможна вне сферы эмоциональных отношений.

И М.Бубер, и Л.Шестов принимали веру как один из важнейших факторов в формировании определенных идеалов и ценностных ориентиров личности. При этом каждый из них вкладывал свое понимание в определение места человека в системе божественных координат.

Особое внимание в диссертационном исследовании обращается на то, что философские взгляды Мартина Бубера и Льва Шестова не могут рассматриваться вне общего контекста развития западной философской мысли и философии иудаизма, которые по своему, и каждый в свое время, повлияли на формирование мировоззренческих позиций мыслителей.

Автор указывает на то, что и Мартин Бубер, и Лев Шестов были детьми своего времени, но одновременно наибольший грех человечества они видели в его гордыне перед лицом Бога. Они не испытывали враждебности к разуму как таковому, а только лишь тогда, когда его потенциал направлялся в заведомо губительное для всего человечества русло. А в этом случае весьма уместно будет вспомнить и употребление плодов с дерева познания, и направленность исследовательского потенциала современной цивилизации на превращение мирного атома в перспективу всемирного бедствия. И в этом, оба философа, находясь в плоскости веры, никогда не отрекались от разума, протестуя лишь против его абсолютности.

Ключевые слова: вера, разум, добро, зло, познание, М.Бубер, Л.Шестов, необходимость.

ANNOTATION

Saliy A.V. Faith as gnoseological category in philosophy of Martin Buber and Lev Shestov. – Manuscript.

The thesis for the degree of Candidate of Philosophy Sciences in specialty 09.00.05 – History of Philosophy. – Dnipropetrovsk National University. – Dnipropetrovsk, 2010.

The dissertation is historic and philosophic investigation of site of faith category in views of Martin Buber and Lev Shestov and its gnoseological status. The complex comparative analysis of faith category in philosophic elaborations of Martin Buber and Lev Shestov has been realized in the present work and it has been proved that gnoseological positions of these philosophers have disposition to faith consideration as not only as religious formula but as one of the most important methods of perception, which can be apprehended as mystic perception. It can be

concluded that in doctrines of philosophers the faith had exceptional meaning as method of human perception and important element of world outlook forming.

Key words: faith, mind, perception, good, evil, M.Buber, L.Shestov, necessity.

Підписано до друку 18.03.2010р.

Формат 60x84 1/16

Папір офсетний. 1,7 ум.друк.арк.

Замовлення № 100. Наклад 100 примірників

Редакційно-видавничий відділ. ВДНЗ України "Українська медична
стоматологічна академія", 36024, м. Полтава, вул. Шевченка 23.

